

"Molla Nəsrəddin əminin vəfatı mənə çox təsir etmişdi, sanki üreyimdən bir parça qoparılmışdı". Bu sözlər bir neçə il Tiflisdə Mirzə Cəlilin himayəsində yaşayan və yüksək təhsilə sahib olan Əziz Şərifin gündəliyində yazılıb. O Ə.Şərif ki, Mirzə Cəlilin himayəsi ilə oxuyub elm sahibi oldu. Səsi-sorağı qədim Naxçıvandan çox-çox uzaqlardan gəldi. İstedadlı alim, təcrübəli pe-daqoq, xeyirxah ziyalı kimi...

Məşhur tədqiqatçılarımızdan biri də filologiya elmləri doktoru, professor, Əməkdar elm xadimi, keçmiş SSRİ EA-nın Şərqşünaslıq İnstitutunda çalışan və Lomonosov adına Moskva Dövlət Universitetində "SSRİ xalqları ədəbiyyatı" kafedrasının müdiri olan tədqiqatçı alim Ə.Şərif (Əziz Qurbanəli oğlu Şərifov) idi.

Əziz 28 mart 1895-ci ildə Naxçıvanda Qurbanəli Şərifzadənin ailəsində dünyaya göz açıb. Xoşbəxtliyi də elə onda olub ki, cəhələtin hökm sürdüyü bir zamanda savadlı, maarifə, elmə marağı olan Qurbanəli kimi bir ziyalının övladı olub.

F.Köçerlinin təbircə desək, "xalqın bütün ən gözəl sifətlərini özündə bürüzə verən, ömrü boyu ədiblərle, şairlərlə oturub-duran, elmin, mədəniyyətin aşığı, maarifpərvər bir ziyalı" olan Qurbanəli Şərifzadə ixtisasca mühəndis olsa da, teatra, mətbuata, ədəbiyyata bağlı olub. Əzizə ilk təhsili də özü verib, sonra onu Naxçıvanda Məmmədtağı Sidqinin "Tərbiyə" məktəbində oxudub. Oğlunu daha yaxşı təhsilə sahib olması üçün onu Tiflisə yaxın dostu Mirzə Cəlilin yanına gətirib. Beləliklə, Əziz 13-14 yaşında Mirzə Cəlilin himayəsi altında böyüyüb və təhsil alıb. 1904-1915-ci illər ərzində Tiflis və İrəvanda xüsusi pansion və gimnazialarda mükəmməl təhsilə yiyələnən Ə.Şərif 1943-cü ildə Moskvada M.Qorki adına Ədəbiyyat İnstitutunu bitirir.

Sovet hakimiyyəti illərində uzun müddət mətbuat və nəşriyyat sahəsində çalışan Ə.Şərif mətbuat aləminə də elə "Molla Nəsrəddin" jurnalının səhifələrindən gəlib. 1906-cı ilin sonlarında jurnalda "Naxçıvandan məktublar" sərlövhəli məqaləsi çap ediləndə Ə.Şərifin cəmi 11 yaşı olub. İllər sonra o günləri belə xatırlayan Ə.Şərif yazırdı: "...jurnalın redaktoru Məmmədquluzadə atamla dostluq edir, mənə də yaxşı tanıyırdı. Buna görə də mənim Naxçıvandan 11 yaşlı uşaq qələmi ilə yazılmış sətirlərimin ora-burasını düzəldib, özündən artırıb, əskildib, məni həvəsləndirmək üçün öz jurnalında çap etmişdi. Altından da mənim adımlı, famili-mi və naxçıvanlı olduğumu göstərmişdi".

Xoşbəxtlikdən Mirzə Cəlilin əl gəzdirdiyi yazının taleyi uğurlu olur və 1910-cu ildən dövrü mətbuatda, xüsusən də Tiflisdə çap edilən rusdillli mətbuatda tez-tez Ə.Şərifin imzası görünməyə başlayır. "Zakavkazskoye obozreniye", "Zakavkazye", "Raboçiy zritel", "Na rubeje Vostoka", "Zarya Vostoka" kimi məşhur qəzet və jurnallarla sıx əməkdaşlıq edən Ə.Şərif 1918-1920-ci illərdə Tiflisdə çap edilən "Gələcək" və "Probujdeniye" qəzetlərinə, 1924-cü ildə isə "İşıqlı yol" qəzetinə redaktorluq edib.

Deməli, ədəbi mühitdə tənqidçi, tərcüməçi, ədəbiyyatşünas və mətnşünas alim kimi tanınan Ə.Şərif həm də görkəmli mətbuat xadimi idi. Dövrü mətbuatda ədəbi-tənqidi məqalələri, publisistik yazıları ilə mütəmadi çıxış edən müəllif sonralar mətbuatın tədqiqi ilə də məşğul olub. Tədqiqat əsərlərinin də əksəriyyəti mətbuat aləmində məşhur olan jurnalist, publisist və nəşirler haqqındadır. M.Cəlil, M.Ə.Sabir, İ.Həqqi, Ə.Haqverdiyev, Ə.Qəmküsar və başqalarının mətbu fəaliyyətinin bəhs edən çoxsaylı maraqlı, dəyərli məqalələr, əsərlər, xatirələr yazıb.

Mollanəsrəddinçilərlə yaxından təmasda olmaq onu mətbuat aləminə daha sıx bağlayıb. Bu yaxınlıq sonradan onun elmi axtarışlar aparmaq arzusunu daha da sürətləndirir və gələcəkdə elmi fəaliyyətində, görkəmli alim kimi yetişməsində mühüm rol oynayır.

Tədqiqatçı alim Azərbaycan mətbuatının 20-ci yüzilliyin əvvəllərindəki ümumi inkişafını və bu inkişafa təkan verən mühüm amilləri ardıcılıqla əsərlərində şərh edib. Ə.Şərifin özü də bu hadisələrin birbaşa iştirakçısı olduğu

"Molla Nəsrəddin" in azyaşlı yazarı

Tənqidçi, tərcüməçi, ədəbiyyatşünas və mətnşünas alim kimi tanınan Əziz Şərif həm də görkəmli mətbuat xadimi idi

üçün əsərlərində dövrün salnaməsini yaradaraq, mətbuatın dövrün hadisələrinə və bu hadisələrin mətbuata təsirini əks etdirən tədqiqat əsərləri ərsəyə gətirə bilib.

Bu haqda görkəmli alim M.Cəfər yazırdı: "Əziz gimnaziyada elmin əsaslarını, dünya klassiklərini öyrənirdisə, "Molla Nəsrəddin" idarəsində canlı ədəbi mühitlə tanış olurdu. Redaksiya onun üçün ikinci gimnaziya, mübariz mollanəsrəddinçilər isə ideal həyat müəllimləri idilər".

Tiflisdə gimnaziyada təhsil alarkən Mirzə Cəlilin evində qalan Ə.Şərifin mollanəsrəddinçilərlə təmasda olması onu Tiflis ədəbi mühitində baş verən hadisələrin canlı şahidinə çevirir. Hətta Həmidə xanımın xatirələrindən aydın olur ki, jurnalın əksər saylarının hasilə gəlməsində Ə.Şərifin də əməyi olub. "...Mirzə Cəlilin yanında qızı Münəvvərdən başqa Faiq

çıxan bütün şeirlərini, demək olar ki, əzbərdən bilirdim, özünü isə qızgın gənclik məhəbbəti ilə sevirdim. Sabirin nur saçan, düşüncəli, dərin, mehriban təbəssümlü qara gözləri insanı özünə cəlb edər, özünə dərin bir ehtiram, dərin məhəbbət yaradardı... hər birimiz öz qüvvəmiz daxilində ona hörmət göstərməyə, xidmət etməyə çalışırdıq. Mübarizədə sarsılmaz və əyilməz, həyatda isə utancaq və nəzakətli Sabir bizim bu diqqət və məhəbbətimizdən xəcələt çəkər, sıxılardı".

Ə.Şərifin M.Ə.Sabir şəxsiyyətinə və yaradıcılığına olan sevgisi və saygısı onu 1920-ci ildən şairin yaradıcılığının tədqiqi ilə məşğul olmağa sövq edir. O, rus və Azərbaycan dillərində "Sabir bu gün", "Sabirin poetik yaradıcılığı", "Sabir və "Molla Nəsrəddin", "Sabir" əsərlərini yazıb. Müəllifin əsərlərindən belli olur ki, "Molla Nəsrəddin" jurnalının şöhrət qazanmasında M.Ə.Sabirin rolu çox böyük olub.

Mollanəsrəddinçilərlə yaxınlıq Ə.Şərifin qəlbində onlara qarşı sonsuz bir məhəbbət yaradır. Bu sevgi alimin sonrakı yaradıcılığında da özünü büruzə verir. 1930-cu illərin əvvəllərindən tədqiqatçı xalq müəllimi adlandırıldığı M.Cəlilin həyat və yaradıcılığının tədqiqinə başlayır. Bu mövzuda bir neçə əsər və çoxsaylı məqalələr yazan alim 1968-ci ildə rus dilində "Molla Nəsrəddin" in doğulması" adı ilə növbəti bir əsərini elmi ictimaiyyətə təqdim edir.

Doğrudur, bu və yuxarıda adlarını çəkdiyimiz əsərlər sovet ideologiyasına uyğun yazıldığına görə M.Ə.Sabir "inqilab şairi", M.Cəlil "ateist" kimi qələmə verilib. Amma gərgin əməyin, uzun axtarış və müşahidələrin nəticəsində qələmə alınan bu əsərlərdə dəyərli faktlar, zəngin məlumatlar da var. Burada yalnız M.Cəlil və M.Ə.Sabirin yox, ümumən mollanəsrəddinçilərin mətbu fəaliyyəti bütün təfərrüatı ilə nümayiş etdirilir.

Akademik İ.Həbibbəyli onun bu əməyini yüksək qiymətləndirir: "Ə.Şərifin Azərbaycanda mollanəsrəddinşünaslığın elmi əsaslarını yarananların sırasında özünəməxsus xidmətləri var. Müəllifin "Molla Nəsrəddin necə yarandı" əsəri Azərbaycan mollanəsrəddinşünaslığını formalaşdıran və bu ədəbi hərəkatın elmi sütununa çevrilə bilən dəyərli tədqiqatdır".

Tədqiqatçı alim T.Əhmədov isə Ə.Şərifin bu sahədəki fəaliyyətini belə səciyələndirir: "Ə.Şərif yaxından tanıdığı, şəxsiyyətinə və yaradıcılığına pərəstiş etdiyi M.Ə.Sabir, C.Məmmədquluzadə, Ə.Haqverdiyev haqqında tədqiq

**Qəranfil Dünyamin qızı
Əməkdar jurnalist**

bu əsərində H.Cavidin haqsız tənqidə məruz qaldığını etraf edərək yazırdı: "Mətbuatda Hüseyn Cavidin yaradıcılığı tənqid, bəzən də haqsız və sərt, çox zaman da vulqar sosiologizim cəbhəsindən tənqid edilirdi. Ona qarşı edilən prinsipsiz hücumlardan tənqə gəlmiş, usanmışdı. Hüseyn tənqiddən qaçan, qorxan, inciyən şair deyildi. Bu tənqidlər isə haqsız idi. O, mənəndə ağıllı, obyektiv tənqid gözləyirdi. Mənim isə böyük və bağışlanılmaz səhvim bundan ibarət olmuşdu ki, ədəbiyyat sahəsində hakimiyyət iddiasında olan rəsmi tənqidçilərin boş və haqsız iradlarını təkrar etməklə aramızdakı məhrəmlilik şərtini pozdum".

Ə.Şərifin əsərləri ilə yanaşı, elə məqalələri də var ki, bu gün də elmi ictimaiyyətin diqqətini cəlb edir. Məsələn, "Cəlil Məmmədquluzadə haqqında yeni materiallar", "C.Məmmədquluzadənin mühiti", "Yenə bir mollanəsrəddinçilərin haqqında" və s. buna misal ola bilər.

Ayrı-ayrı mollanəsrəddinçilərə tədqiqat əsərləri həsr edən alim 1980-ci ildə "Azərbaycan "Molla Nəsrəddin"i" adlı sanbalı bir əsər çap etdirib. Azərbaycan mətbuatı tarixində mollanəsrəddinçilərin fəaliyyətini yüksək qiymətləndirən alim burada da dövrün ideologiyasına "sadiq"liyini büruzə verməyə məcbur olub: "Bəzi mollanəsrəddinçilərin görüşlərində xırda burjuva müterəddilliyi, məhdudluğu jurnalın səhifələrində əks olunur". Hətta "Molla Nəsrəddin" in təsiri ilə çıxan satirik jurnallardan bəzilərini "inqilabi və demokratik ideyalardan uzaq" adlandıraraq onların ideya-məzmununu zəif, bayağı sayırdı.

Biz yuxarıda da qeyd etdik ki, Azərbaycan mətbuat tarixində sovet dövrü mətbuatı, eləcə də mətbuatın tədqiqi, heç şübhəsiz, xüsusi mərhələdir. Sovet rejimi və kommunist ideologiyasının müəyyən etdiyi çərçivə və prinsiplər daxilində fəaliyyət göstərən mətbu orqanlar, qəzet və jurnalların əməkdaşları, həmçinin mətbuat tarixinin araşdırıcıları istər-istəməz dövrün tələblərinə riayət etməli olurdular. Prof. Ş.Vəliyev demiş: "...yazılan tədqiqat əsərlərinin bir qismi təəssüf ki, ən son elmi-ictimai ehtiyaclarla tam, bütöv şəkildə uzlaşmır. Bu fikir mövcud elmi irsdən imtina, ona qarşı iddia da deyil".

Təbii ki, bu fundamental nəliyyətləri əldə saxlamaq və sayını artırmaq üçün mütləq klassiklərimizin yaradıcılığını döndə-döndə tədqiqata cəlb etməli və onlardan bəhrələnməliyik. Əlbəttə, bu işdə ədəbiyyatşünas, mətbuatşünas, mətnşünas alim Ə.Şərifin bizə miras qoyub getdiyi zəngin elmi irsi də mühüm rol oynayır. Cavidşünas alim M.Cəfərin "son dərəcə səliqəli alim" adlandırdığı Ə.Şərifin əsərlərində, məqalələrində, məktublarında mətbuatımızın, ədəbiyyatımızın, teatrımızın keçdiyi inkişaf yollarını əks etdirən çox dəyərli məlumatlar var və hər zaman onlardan bəhrələnmək lazımdır.

**Azərbaycan Respublikası Prezidenti
yanında Kütləvi İnformasiya
Vasitələrinin İnkişafına Dövlət
Dəstəyi Fondunun maliyyəsi
əsasında hazırlanıb.**

əfəndinin bacısı oğlu Əhməd Pepinov, Qurbanəli Şərifovun oğlu Əziz və Mirzənin bacısı Səkinənin oğulluğu Əbil Kəngərli də yaşayırdılar. Adətən jurnalın çıxdığı bazar günləri uşaqların baş qaşımağa vaxtı olmurdu. Onlar "Molla Nəsrəddin"i səhifələyir, ünvanları yapıdırır, evlərə çatdırır, arada poçta da qaçırdılar".

Sovet hakimiyyəti illərində uzun müddət mətbuat və nəşriyyat sahəsində çalışan Ə.Şərif mətbuat aləminə də elə "Molla Nəsrəddin" jurnalının səhifələrindən gəlib. 1906-cı ilin sonlarında jurnalda "Naxçıvandan məktublar" sərlövhəli məqaləsi çap ediləndə Ə.Şərifin cəmi 11 yaşı olub. İllər sonra o günləri belə xatırlayan Ə.Şərif yazırdı: "...jurnalın redaktoru Məmmədquluzadə atamla dostluq edir, mənə də yaxşı tanıyırdı. Buna görə də mənim Naxçıvandan 11 yaşlı uşaq qələmi ilə yazılmış sətirlərimin ora-burasını düzəldib, özündən artırıb, əskildib, məni həvəsləndirmək üçün öz jurnalında çap etmişdi. Altından da mənim adımlı, famili-mi və naxçıvanlı olduğumu göstərmişdi.

Ə.Şərif "Keçmiş günlərdən" adlı əsərində o günləri belə xatırlayırdı: "Biz hamımız "Molla Nəsrəddin" jurnalının qızgın patriotu idik. Jurnalın növbəti nömrəsi mətbəədən redaksiyaya gələr-gəlməz biz gənclər öz dərs və işimizi qoyub jurnalı poçt üçün hazırlamağa başlardıq. Hər birimiz "Molla Nəsrəddin" in sadiq "müridləri" idik və onun ən fəal müxbirlərini uzaqdan-uzaqda tanıyırdıq və sevirdik. Bunların içində Sabir və Haqverdiyev birinci yeri tutardı".

Ədib sonralar M.Ə.Sabirə bağlı xatirələrində yazırdı: "Sabirle tanış olarkən mənim on altı yaşım var idi. Tiflisdə gimnaziyada oxuyurdum və Sabirin "Molla Nəsrəddin" jurnalında

və təbliğini də iki istiqamətdə aparmışdır. Bir tərəfdən onların əsərlərinin rus dilinə tərcüməsi, tərtib və nəşri ilə məşğul olmuş, digər tərəfdən onların elmi tərcümeyi-halını yaratmağa, yaradıcılıq ideyalarını müəyyənləşdirməyə çalışmışdır".

Ə.Şərifin 1977-ci ildə işıq üzü görən "Keçmiş günlərdən" adlı sənədli xatirələr kitabı dövrünün hadisələri və görkəmli şəxsiyyətləri haqqında təsəvvürümüzü daha da zənginləşdirir. Məsələn, burada görkəmli filosof şair, dramaturq Hüseyn Cavid həm də bir publisist kimi təqdim edilir və onun Tiflisdə, Bakıda dövrü mətbuatla əməkdaşlığı qeyd edilir. Ə.Şərif məhz